

L'ESTÀNDARD ÚNIC SENSE UNITAT POLÍTICA O EL CARRO DAVANT DELS BOUS

Albert Pla Nualart

Responsable lingüístic del diari *Ara*;
en 1985-2010, del diari *Avui* (Barcelona)

RESUM

Este article mira de mostrar que voler crear un model lingüístic per a diversos parlars quan no estan supeditats a un sol poder centralitzat és un error estratègic. Els parlants d'una llengua no sacrifiquen la seua identitat si no obtenen beneficis socials. Quan una idioma està en una situació de gran feblesa, la primera prioritat és assegurar-se la llealtat del seus parlants i, per a assolir-ho, els parlants s'han de sentir identificats amb la seua llengua. Només d'eixa manera l'ús de l'idioma creixerà, que és la primera condició per a caminar en la direcció contrària a la desaparició. Si un idioma no té prou poder polític, l'única manera de preservar la seua unitat és proposar un model culte que no es separe massa de la llengua viva, encara que siga al preu de crear un model polimòrfic o més d'un model. En el cas que u dels models adquirisca una funció discriminatòria clara per damunt dels altres models, eixe model esdevindrà hegemònic a través d'un procés social gradual. Mentrestant, els parlars més importants d'una llengua es deuen respectar alhora que miren de convergir màximament.

PARAULES CLAU: llengua, dialecte, estàndard, composicional, polimòrfic, funció discriminant, català, valencià

ABSTRACT

This lecture seeks to show that attempting to create a single standard for different dialects when they are not under a single centralized power is a strategic mistake. Speakers of a language do not sacrifice their linguistic identity unless doing so get clear social benefits. When a language is in a situation of extreme weakness the priority is to ensure the loyalty of its speakers. To achieve this they must identify with it. Only in this way its use will increase, which is the first condition to prevent its

disappearance. When a language does not have enough political power, the only way to preserve its unity is to propose a standard that does not deviate too much from what speakers speak, even if it means creating a standard polymorphic or more than one standard. If one of the standards eventually exerts a clear discriminator function on the rest, this standard will become hegemonic through a gradual social process. Meanwhile the major dialects should respect each other always looking for the maximum convergence.

KEY WORDS: language, dialect, standard, compositional, polymorphic, discrimination function, Catalan, Valencian.

Vinc a aquesta Jornada sobre el valencià, de Taula de Filologia Valenciana (Alzira, 2010), sentint-me perillósament indocumentat. És sorprenent, i lamentable, el desconeixement que hi ha a Catalunya dels debats lingüístics que, amb tanta intensitat, viu avui la societat valenciana. I si m'agrada tant ser aquí és per poder-me fer una idea més completa i clara d'unes polèmiques que aquí fan focs artificials, i allà, a Catalunya, són rius subterranis sota tones de burocràcia i cofoisme.

Vinc a aquesta jornada com a representant d'un món que no és institucional, ni polític, ni acadèmic: el món de l'assessorament lingüístic. Parlant en plata, el món de la correcció. Tenim, els correctors, una perspectiva privilegiada per entendre què pot ser i no pot ser un estàndard.

Fer un estàndard rere unes parets gruixudes i envoltat de savis que remenen llibres, o fins i tot ensenyar-lo en unes aules a uns alumnes que només volen aprovar, no és el mateix que convèncer aquell escriptor, actor o presentador, que allò que diu o escriu no està bé. Els acadèmics s'investeixen d'autoritat, tenen la paella pel mànec. Els correctors tenen només la força dels seus arguments, i això els fa conscients, dolorosament conscients, de la debilitat d'alguns arguments que dictats des de l'Acadèmia semblen impecables.

Els correctors topem amb dues frases: "Això no ho diu ningú", "Això ho diu tothom". El que no diu ningú és el que volem que diguin. El que diu tothom és el que volem que no diguin. I en aquest esforç contra corrent sentim que el nostre crèdit, per moments, fa aigües.

I la pregunta que tots ens acabem fent, si no som mesells, és la següent: ¿quina és la distància raonable entre l'estàndard, entès en el sentit ampli (amb tots els registres), i la llengua que als parlants a qui corregim els surt de dins?

Hi ha una resposta acadèmica clara: justament perquè a cada parlant li surt de dins una llengua diferent, cal un estàndard inevitablement convencional que unifiqui aquesta diversitat, que sigui la llengua de tots sense ser la de ningú.

A un alumne en una aula, això ja el pot fer callar, però el corrector no queda convençut. I no hi queda perquè el que ell veu cada dia és que part de l'estàndard que ha de vendre no és –en efecte– la llengua de ningú, és un pur artifici, però part del que els surt als corregits té una gramàtica i una unitat que si conformessin l'estàndard li estalviarien molts maldecaps a ell i farien que tot-hom se sentís més còmode parlant correctament.

Llavors el corrector, si té inquietuds intel·lectuals, es pregunta ¿què ha dut a aquest artifici? i ¿què impedeix que un ús general, arrelat i no interferit, conformi la llengua correcta? I per contestar-ho intenta entendre què pretenia Pompeu Fabra quan va codificar la llengua.

I constata que Fabra separa l'estàndard, més del que hauria calgut, de la llengua espontània de la majoria per tres raons: a) no accepta part de l'evolució de la llengua a partir del segle XV; b) vol fer un únic estàndard per al conjunt del domini lingüístic (amb algunes variants morfològiques); i c) té un ideal de llengua lògica que és extrínsec a la lògica de la llengua.

Aquestes tres raons es barregen i es confonen en algunes de les normes, sobretot sintàctiques (per exemple, la distribució de *per* i *per a* o la norma del canvi i caiguda de preposicions), que avui creen més problemes als usuaris.

La tercera raó ja l'he enunciat amb la crítica a dintre i la primera suscita dues preguntes ben òbvies. Una: ¿com podem diferenciar l'evolució genuïna de l'embastardiment (així en diu Fabra) en els canvis que experimenta el català a partir del segle XV? I l'altra: ¿l'estàndard s'ha de basar en la llengua que parlem o en la llengua que hauríem pogut parlar si la història hagués anat d'una altra manera?

Però és en la segona raó en la que em voldria centrar en aquest comunicació: la de fer un estàndard únic amb algunes vel·leïtats polimòrfiques.

Sabem que un estàndard únic el podem fer de dues maneres: fent-hi convergir tots els dialectes en el que podríem anomenar *estàndard composicional* o basant-lo en un sol dialecte, que, per lògica, sembla que ha de ser el de més pes demogràfic, econòmic i social.

I què va fer Fabra? Una mica de tot. Des d'uns inicis molt barcelonistes va anar obrint el ventall fins que al final l'estàndard dolia i volia, es basava en el central però no del tot. I, més que barrejar dialectes, barrejava –sobretot en alguns punts de sintaxi– formes antigues amb formes modernes, partint de la base que un camí superador de la diversitat dialectal era depurar (un eufemisme de descastellanitzar): construir el català hipotètic que hauria tingut un país sobirà, prenent com a base la llengua medieval i de referent les altres llengües romàniques.

En l'estàndard final, per sort, també hi va pesar molt el realisme. I l'estàndard que tenim avui a Catalunya toca molt més de peus a terra del que farien suposar aquests pressupòsits teòrics.

Ara bé: allà on l'estàndard pretenia ser més composicional és on més ha fracassat i fracassa, és on la norma no s'interioritza, no passa a la llengua oral i esdevé, en definitiva, un obstacle que impedeix a molts professionals ser lingüísticament autònoms.

Avui a Catalunya ben pocs en són conscients, però Fabra va recomanar per a l'estàndard l'ús de la triple dixi. Va recomanar fer servir *act*, *aquí* i *allí* i *aquest*, *aqueix* i *aquell*. Hi ha en aquesta norma aquella barreja de depuració, composicionalitat i logicisme de què abans he parlat.

Depuració perquè pretén reintroduir formes antigues i bandejar les paral·leles al castellà. Composicionalitat perquè barreja formes de diferent dialectes en un sistema únic. I logicisme perquè prefereix un sistema ternari a un de binari deixant-se arrossegar per la creença que fer més distincions és més lògic.

Les formes estàndards resultants no són vives enlloc i no satisfan ningú. El valencià fa *ací* (*aquí*), *ahí* i *allí* i *este*, *eixe* i *aquell*. I les variants de la resta del domini lingüístic fan servir una dixi binària. Sempre queda algun escriptor de dialecte central que fa servir *ací* però avui ja és gairebé un exotisme.

En aquest sentit sembla força assenyat el que recomana Josep Lacreu a *Manual d'ús de l'estàndard oral*: seguir l'ús espontani en els registres informals però no seguir la recomanació de Fabra en els formals sinó, en tot cas, l'ús real que s'ha imposat en el dialecte central, és a dir, la dixi binària. Si l'estàndard busca la unitat seria absurd sacrificar les formes pròpies per unes que no fa servir ningú.

En la dixi, doncs, s'ha consolidat el que en altres punts ja s'està proposant. En lloc de seguir la recomanació composicional, i per tant artificiosa, de Fabra, valencià i català legitimen en la pràctica un ús espontani diferenciat i, per tant, se separen.

Aquest pas de les formes composicionals úniques a un polimorfisme basat en l'ús, s'està donant en els altres punts conflictius de la sintaxi. D'una manera evident en les combinacions binàries de pronoms febles. L'estratègia sempre és la mateixa: acceptar l'ús en els registres informals i reservar l'artifici composicional per als formals.

Si agafeu el llibre d'estil online de TVC, l'ÉsAdir, que té més pes en la conformació de l'estàndard que qualsevol document de l'IEC, veureu com s'hi aplica aquesta estratègia d'acostar l'estàndard a l'ús oral espontani, un ús que s'aparta del valencià i eixampla per tant les diferències.

El mateix podem dir de l'ús de *per* i *per a*. A València (amb molt bon criteri) es tendeix cada vegada més a escriure *per a* quan es diu *pa*; i a Catalunya també es tendeix més a escriure *per* quan diem *per*. Una divergència que s'està consolidant en l'ús d'aquestes preposicions davant d'infinitiu.

Les podem evitar aquestes diferències? Amenacen la unitat de la llengua?

Hi ha una diferència fonamental entre el que avui entenem per estàndard i el que entenia Fabra per *llengua literària*. Fabra mai no concebia que els usos

marcadament col·loquials formessin part de l'estàndard. A principis del segle XX, l'ús públic s'associava només a registres formals.

Però si l'estàndard és la varietat adequada per dirigir-se a tot el domini lingüístic, avui ha d'incloure tots els registres. Perquè en els moderns mitjans de massa tenen més pes els registres informals que els formals.

Poso sempre el mateix exemple. Molts films estrangers doblats al català contenen escenes d'un registre marcadament col·loquial. Per un principi elemental de versemblança aquestes escenes no es poden traduir en un estàndard artificial. A l'espectador de Barcelona li grinyolaria que un hispano del Bronx digués "li ho va dir" (volent dir "li va dir que vingué") i no "l'hi va dir". Semblaria un hispano de l'IEC.

Però si l'espectador de València sent aquest "l'hi va dir" i no el "li ho va dir" que diria ell, sap que l'hispano parla com si fos de Barcelona i això, depenent de complexos factors socials, culturals i polítics, també el pot fer sentir molt incòmode.

El que a mi em sembla clar és que avui l'estàndard s'ha de basar en un dialecte real i no pas en una barreja de dialectes, i que pel pes que hi té la llengua oral, no s'hauria d'apartar gaire (especialment en sintaxi) dels usos orals majoritaris d'aquell dialecte. Sempre entenent que la interferència del castellà n'ha de quedar exclosa.

Pensar que algú farà un ús de *per* i *per a* o dels pronoms febles substancialment diferent segons el grau de formalitat amb què parli em sembla una ingenuïtat. La sintaxi és massa inconscient perquè es pugui demanar al parlant aquest nivell d'autocontrol.

Exclosa la possibilitat d'un estàndard composicional o convergent, la gran pregunta és: ¿podem convertir l'estàndard basat en el central en l'únic de tot el domini lingüístic?, ¿és bo que ho fem?

No fa massa, arran d'una discussió sobre si calia dir aranès o occità a la llengua de la Vall d'Aran, vaig escriure un article a l'*Avui* en què concloïa que un

estàndard només es pot imposar sobre un territori i uns parlants com a conseqüència d'un procés polític que sotmeti el territori a un poder més o menys centralitzat i el doti d'una unitat administrativa. I que posen el carro davant dels bous els que creuen que la mera existència d'un estàndard genera el procés polític que el fa dominant.

I és que a ningú li agrada renunciar a part de la seva identitat i per això aquesta renúncia en favor d'una unificació necessita un poder polític que l'empenyi; un poder que, associat a l'estàndard pressioni els parlants a aprendre'l. Doti l'estàndard unitari del que en sociolingüística es denomina *funció discriminant*: qui el domina progressa i qui l'ignora queda marginat.

Quan la pressió és feble o inexistent –com la que exerceix el català sobre el valencià o l'occità sobre l'aranès–, l'adhesió a la identitat immediata acaba pesant més que tots els arguments a favor de la unitat. Creure que a la unitat s'hi arribarà per un procés lliure i espontani és una pura il·lusió òptica.

Ningú dubta que per a la supervivència de l'aranès o del galleg, acceptar-se com a variant dialectal de l'occità o el portuguès hauria evitat la seva lenta dissolució en les llengües veïnes. Però aquest és un argument racional que poc pot fer davant la resistència emocional a sacrificar identitat. Només la coerció institucional pot vèncer aquesta resistència.

Per catalans i valencians sotmetre's a un únic estàndard, sigui el valencià o el català, donaria més opcions de futur a la llengua. Però aquest, torno a dir-ho, és un argument racional que mou ben poca gent. I el perill de recolzar la normalització en aquest argument és que engresqui tan poc que la llengua mori per falta d'ús.

Mentre la realitat sigui la que és, farà molt més per la vitalitat del valencià un estàndard en el qual els parlants es reconeguin i s'identifiquin que un de basat en el dialecte central o creat amb l'artifici composicional. I exactament el mateix podem dir, *mutatis mutandis*, de l'estàndard de Catalunya o de les Balears.

Però a València, on la salut de la llengua és molt més precària que a Catalunya, adonar-se d'això, no equivocar-se d'estratègia, és una qüestió de vida o mort. Ara és l'hora de l'ús, de l'extensió de l'ús.

Si algun dia es crea, com de fet en part ja existeix, un mercat únic o un univers mediàtic únic per a tot el domini català, que demani l'existència d'un supradialecte únic, les lleis d'aquest mercat segurament acabaran decantant la balança a favor del dialecte més potent en aquells usos de la llengua d'àmbit més general.

Mentrestant, el diàleg i el respecte mutu entre l'Institut d'Estudis Catalans i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua sembla la via més intel·ligent i efectiva de defensar la llengua comuna.

